

І. Б. Шрамко *

РОГОВЕ ЗАВЕРШЕННЯ ЛУКА З БІЛЬСЬКОГО ГОРОДИЩА

Детально описується та аналізується роговий виріб, оформлений у скіфському звіриному стилі, випадково знайдений на території Більського городища. Предмет належить до ранньоскіфського часу і є ще одним зразком художнього оздоблення деталей військового спорядження населення європейської Скіфії. За морфологічними та стилістичними ознаками наконечник міг бути виготовлений місцевими майстрами у першій половині VI ст. до н. е.

Ключові слова: Лісостепова Скіфія, Більське городище, роговий наконечник, лук, скіфський звіриний стиль, перша половина VI ст. до н. е.

Більське городище — видатна археологічна пам'ятка, наукова інформативність якої вражає. Кожного року під час археологічних розкопок поселення роблять рідкісні знахідки та виявляють виразні археологічні об'єкти. Серед предметів ранньоскіфського часу увагу науковців привертають рогові та кістяні вироби, передусім, оформлені у скіфському звіриному стилі, проте вони зазвичай рідко трапляються на поселеннях лісостепової Скіфії. Більшість їх походить з поховань курганних могильників, значно менша частина належить до випадкових знахідок. У кожному разі художньо оформлений виріб з кістки або рогу залишається неповторним, оскільки не є результатом серійного виробництва за готовою формою (лиття), або штампування за готовим зразком. Кожна річ індивідуальна, хоча й виготовлена за сталими традиціями відповідно до функціонального

призначення та художнього стилю, характерного для певного періоду розвитку скіфської культури.

Серед інших вирізняється група предметів другої половини VII — першої половини VI ст. до н. е., які науковці інтерпретують як наконечники на лук (Черненко 1981, с. 16; Петренко, Маслов, Канторович и др. 2000, с. 244; Канторович 2012; Шрамко 2015, с. 500; Раевский, Кулланда, Погребова 2016, табл. VIII: 2, 4) або псалії (Полидович 2004, с. 147, 149, рис. 4: 8; Могилов 2005, с. 29 та ін.). Цілком можлива приналежність деяких з них до оздоблення сагайдака (Раевский, Кулланда, Погребова 2016, с. 168, табл. XIII: 7), або руків'я батога (Смирнов 2015, с. 54—55). Окремі знахідки зараховані до наконечників піхов (Иванчик 2001, с. 83, рис. 35: 1). На наш погляд, ці артефакти, перш за все, слід розглядати як рогові закінчення-насадки для певних категорій речей, однак, розміри деяких з них, діаметри втулок та контекст виявлення, більш упевнено дозволяють інтерпретувати їх як декоративні закінчення луків (Шрамко 2015). Проте, слід згадати цікаву і достатньо обґрунтовану версію М. Смирнова щодо використання набору рогових предметів з Темір-Гори як деталей оформлення батога (Смирнов 2015, с. 55).

Протягом останніх двох десятиріч два подібні артефакти були виявлені нами під час розкопок найбільш раннього Західного укріплення Більського городища у комплексах першої половини VI ст. до н. е. (Шрамко 2015, с. 497). Контекст цих рідкісних знахідок у різних зольниках серед інших рогових виробів вказував на доволі широке використання їх осілим населенням, а знайдена у заповненні господарської ями заготовка свідчила про те, що подібні речі

* ШРАМКО Ірина Борисівна — кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, директор Музею археології ХНУ імені В. Н. Каразіна, ORCID 0000-0003-1009-9262, i.b.Shramko@Karazin.ua

© І. Б. ШРАМКО, 2019

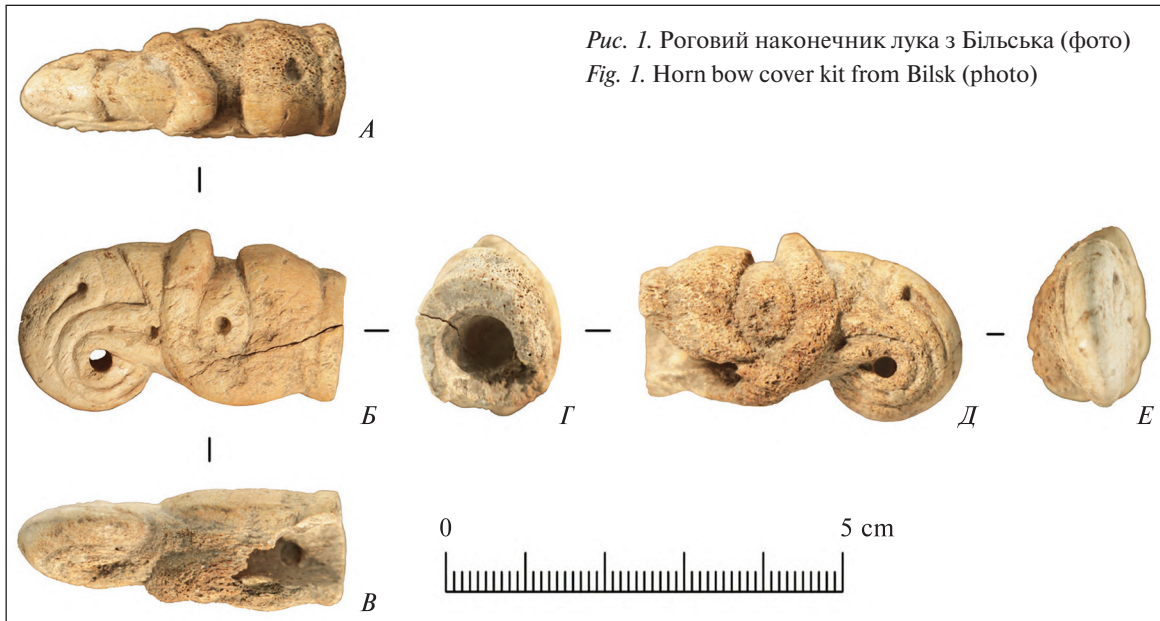

Рис. 1. Роговий наконечник лука з Більська (фото)
Fig. 1. Horn bow cover kit from Bilsk (photo)

виготовлялись місцевими ремісниками за відомими їм зразками.

У минулому році до фондів Історико-культурного заповідника «Більськ» надійшла ще одна цікава знахідка (рис. 1), передана на постійне зберігання вдовою П. Я. Гавриша, до якого, за її словами, предмет потрапив від мешканця с.Більськ¹. На жаль, не залишилось ніяких даних про точне місце виявлення артефакту, проте, цілком імовірно можна припустити, що він був піднятий з поверхні одного із зольних насипів Західного укріплення, оскільки у мікропорах рогу, різьблених лініях та отво-

рах виробу добре помітна зола світло-сірого кольору.

Предмет овальної форми, витягнутих пропорцій, виготовлений у вигляді об'ємної голови хижого птаха з рогом барана. Виріб оформлений у скіфському звіриному стилі (рис. 1; 2), у цілому має задовільний стан збереженості, хоча ще в давнину була відламана частина втулки (рис. 1: В, Д) та у двох проекціях предмета помітна невеличка тріщина (рис. 1: Б, Г). З лицьового боку в окремих місцях — сліди тривалого використання. Кінчик дзьоба птаха доволі затертий, має добре заглажену й навіть блискучу поверхню, слабо виражений рельєф різьблених ліній. Із зворотного боку (рис. 1: Д) окремі деталі образу набагато чіткіші (рис. 1: Д; 2: Д).

Голова птаха виготовлена з цільної рогової заготовки у техніці двобічного об'ємного різьблення, кільцева врізана лінія відокремлює її від

¹ Дякуємо директору Історико-культурного заповідника «Більськ» Коросту Ігорю Івановичу за можливість ознайомитися зі знахідкою та опублікувати її. Попередня коротка інформація про цей артефакт міститься у спільній статті Д. С. Гречка, І. І. Короста та О. В. Шелеханя, що має вийти друком у грудні 2019 р.

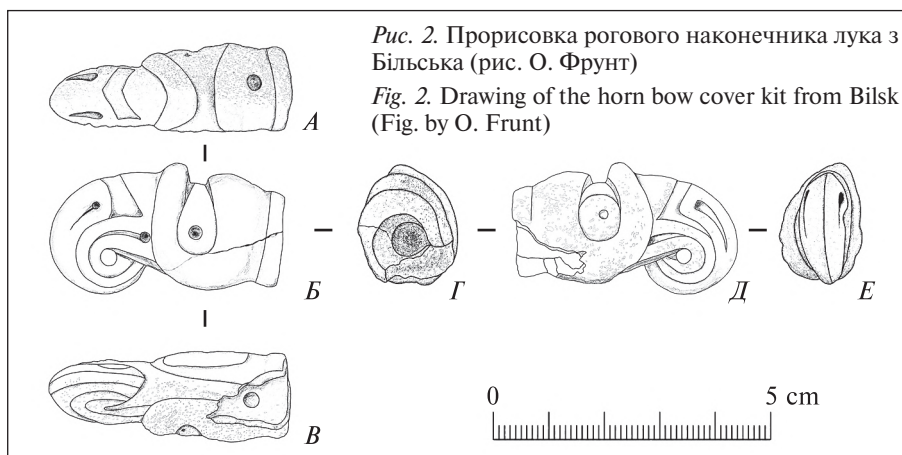

Рис. 2. Прорисовка рогового наконечника лука з Більська (рис. О. Фрунт)

Fig. 2. Drawing of the horn bow cover kit from Bilsk (Fig. by O. Frunt)

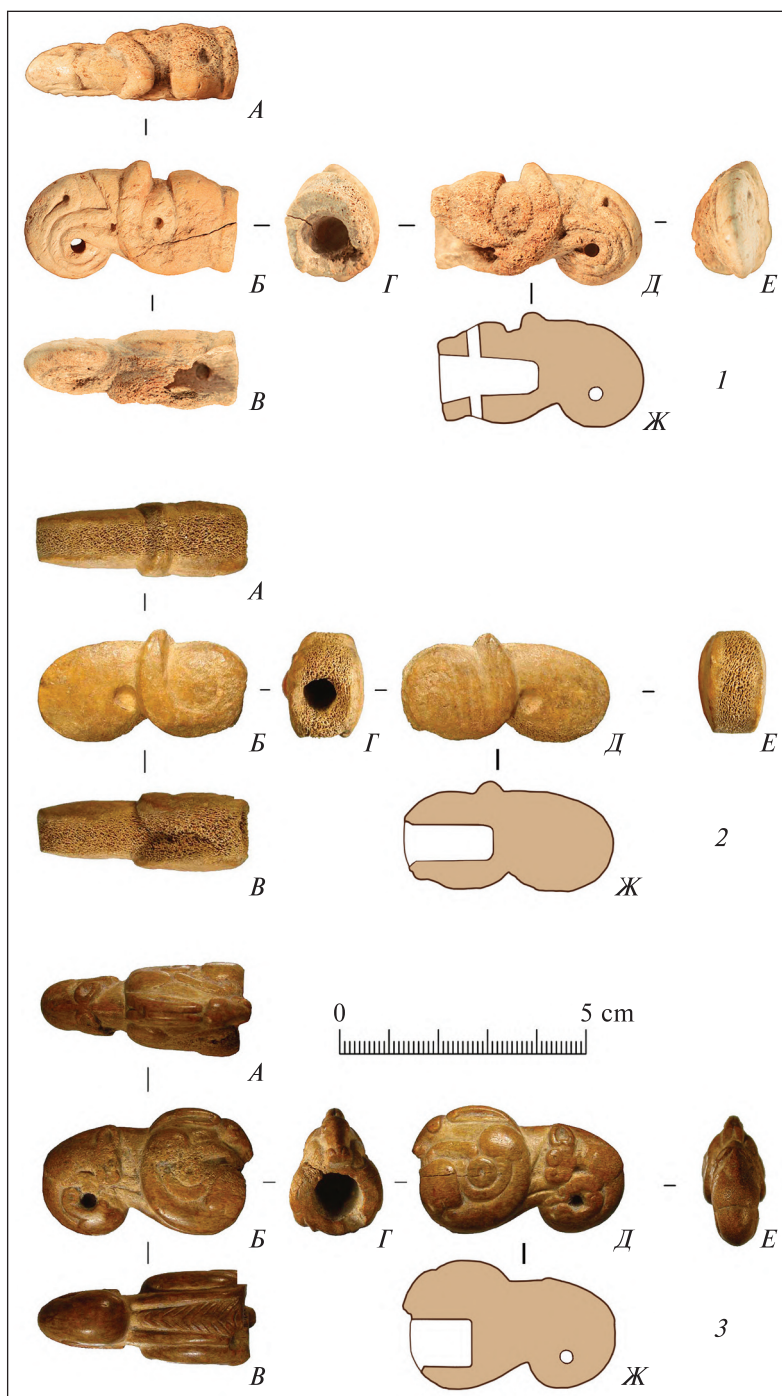

Рис. 3. Рогові наконечники луків, знайдені на Більському городищі: 1 — випадкова знахідка, Західний Більськ (?); 2 — зольник 13, яма 11, Західний Більськ; 3 — зольник 28, приміщення 9, Західний Більськ

Fig. 3. Horn bow cover kits found at Bilsk Hill-fort: 1 — random find, Western Bilsk (?); 2 — ash mound 13, pit 11, Western Bilsk; 3 — ash mound 28, room 9, Western Bilsk

невеликої муфти зі скритою втулкою, через яку вертикально проходив фіксатор (штифт), отвір від якого добро помітний на горбистій тім'яній частині голови птаха (рис. 1: А; 2: А). Хоча з одного боку частина втулки відламана, на муфті частково зберігся наскрізний отвір (рис. 1: В, Г, Д).

Предмет виконаний згідно канонів ранньоскіфського мистецтва. Майстер передав об'ємною різьбою округлу голову птаха з випуклими очима, що виділені прокресленою обвідкою (рис. 1: Б; 2: Б). Верхня лінія ока з лицевого боку затерта, краще помітна на зворотному (рис. 1: Д). Масивний витягнутий дзьоб

(рис. 1: Б, Д; 2: Б, Д) з проробленими глибокими рельєфними складками, що повторюють його форму та імітують лінію рота стикається з нижньою лінією голови. Округлі заглиблення акцентують ротові та носові пазухи (рис. 1; 2). Чітко показана восковиця (рис. 1: Б, Д; 2: Б, Д), яка уступом відділена від наддзьоб'я. Головною ознакою, що надає моделюванню образу певну закінченість є добре виражені роги барана, які починаються від тім'я, проходять під очами птаха, круто загинаються догори, помітно виступаючи над верхньою лінією голови та мають загострене закінчення (рис. 1; 2). Голова птаха, його очі та злегка звисаючий дзьоб розташовані на одній лінії. Додаткові образи на виробі відсутні.

Таким чином, випадково знайдений на Більському городищі роговий наконечник у вигляді об'ємної голови рогатого, хижого птаха має усі ознаки одного з яскравих образів ранньоскіфського мистецтва — бараноптаха (Артамонов 1968; Шкурко 1982; Канторович 2007; 2012; 2015, с. 797).

Загальні розміри предмета: довжина 4,0 см, максимальна висота 2,3 см; ширина втулки 1,5 см; внутрішній діаметр втулки 0,7 см, глибина отвору 1,7 см; діаметр отвору для фіксатора 0,2 см, вага 7,23 г.

Функціонально предмет призначений для декоративного оформлення закінчення якогось-предмету з військового спорядження вершника.

Так звані рогаті птахи, або бараноптахи є типовим синкретичним образом раннього скіфського мистецтва (Артамонов 1968; Рябкова 2005, с. 46—57; Канторович 2007; 2015, с. 797 та ін.), який був пов'язаний з передньоазіатськими походами кочовиків та з давніми кавказькими традиціями (Шкурко 1982, с. 3; Раевский, Кулланда, Погребова 2016, с. 74—75 та ін.). Він був поширений як на території Степу (Leskov 1974, р. 55; Яковенко 1972, с. 261; 1976, с. 237, 238, рис. 1: 2; Кореняко, Лукьяшко 1982, с. 150, рис. 2: 2; Канторович 2010, с. 215, рис. 19: 7; Посегун 2009, с. 121, рис. 9: 34; Рябкова 2005, с. 45, ил. 1: 3 та ін.), так і Лісостепу (Бандрівський 1996, с. 346, рис. 1: 1; Могилов 2008, с. 29, рис. 56: 23; Смирнова 1996, с. 196, рис. 11: 1; Ильинская 1968, с. 106—107, табл. IV: 2; XX: 16; XXXIV: 1; Андриенко 1999, с. 22—23; Шрамко 2015, с. 488, ил. 1: 491, ил. 2 та ін.). Поєднання в одному предметі рис барана та хижого птаха, звичайно, не є випадковістю, на що звертали увагу різні дослідники скіфського мистецтва (Шкурко 1982, с. 3; Ан-

дриенко 1999, с. 22—23; Погребова, Раевский 1992, с. 134—135; Рябкова 2005, с. 42—67; Полідович 2004, с. 147—148; Канторович 2007, с. 235—257; 2015, с. 797—798; Раевский, Кулланда, Погребова 2016, с. 74—75 та ін.).

З території Північного Причорномор'я походять 13 подібних до випадково знайденого в Більську предметів, що можуть бути розглянуті як наконечники луків. У дев'яти випадках вони виявлені у курганах, в похованнях із зброєю, лише у трьох — в культурних нашаруваннях та господарчих об'єктах лісостепових поселень. В одному випадку — знахідка не прив'язана до конкретної пам'ятки. Для шести поховальних комплексів визначений контекст розташування предметів в могилі. У чотирьох випадках (Семенівка, к. 2, пох. 1; Нижні Сірогози, к. 3, пох. 5; Темір-Гора, основне поховання; Дюнний, пох. 22) рогові наконечники були знайдені зліва від похованої людини, біля її руки, у двох (Височино, 1, к. 6, пох. 4; Новоолександрівка, к. 7, пох. 8) — за спиною небіжчика, або справа від стегна, поряд зі стрілами, деталями сагайдака, що вказує на характер використання предмету. Зазвичай ці рогові наконечники пов'язані з речами, які воїн носив при собі, на поясі, або за спиною (сагайдак, нагайка та ін.). Деталі кінського спорядження (вудила, псалії, елементи декору вуздечки), у поховальних комплексах, як правило, лежать окремо. На певну закономірність розташування подібних предметів у похованнях звернув увагу М. Смірнов (2015, с. 54)

Зроблений нами загальний огляд артефактів, що за певними критеріями можуть вважатися роговими наконечниками на предмети військового спорядження дозволяє ідентифікувати нову знахідку з Більська як новий зразок таких виробів та зарахувати його до однієї з виділених нами груп аналогічних предметів (Шрамко 2015).

Порівняльний аналіз свідчить, що за розмірами, зовнішнім виглядом (не зважаючи на додаткові зображення) знайдений предмет подібний до рогових наконечників першої групи (за І. Шрамко), проте серед них слід, передовсім, відзначити зразки з двох поховальних комплексів другої половини VII — першої половини VI ст. до н. е. — Семенівка, курган 2 та Темір-Гора, основне поховання (Яковенко 1976, с. 236—240; Leskov 1974, р. 55, Abb. 74; Шрамко 2015, табл. 1: 6, 8). Грецька ойнохоя з кургану Темір-Гора дозволяє розглядати дату комплексу у межах 650—630 рр. до н. е. (Kerschner, Schlotzhauer 2005, р. 20; Смирно-

ва, Вахтина, Кашуба, Старкова 2018, с. 215). Предмети мають витягнуту форму, а хижий птах — масивний сильно зігнутий дзьоб, пророблений глибоким різьбленням, чітко передане око з очницею та зіницею. З урахуванням наявності та зовнішнього вигляду рогу барана більші збіги бачимо у наконечнику із Семенівки (Leskov 1974, р. 55, Abb. 74; Шрамко 2015, с. 506—507). Помітні загальні риси у моделюванні голови птаха з довгим дзьобом. Проте, найбільш повними, точнішими аналогіями новій знахідці з Більська вважаємо два артефакти, виявлені нами під час розкопок Західного укріплення Більського городища (рис. 3: 2, 3). Маємо на увазі роговий наконечник з приміщення 9 (перша чверть VI ст. до н. е.) зольника 28 та рогову заготовку під наконечник, знайдену у господарській ямі 11 (перша половина VI ст. до н. е.) зольника 13 (Задніков 2013 с. 366—371; 2014, с. 253—265; Шрамко 2015, с. 497; 2017, с. 368). Передусім, ці три предмети об'єднують головні конструктивні деталі (рис. 3): загальна схема розміщення дзьоба та ока птаха на одній, горизонтальній осі, а також розміри, форма дзьоба, положення та форма рога, круто загнутого до гори (в одному випадку ріг імітований фігурою зайця). Предмети не тільки мають близькі метричні показники, але й певні збіги у переданні образу рогатого птаха. Особливо це помітно під час порівняння нової знахідки (рис. 3: 1) з наконечником (рис. 3: 2), знайденим у зольнику 13 Західного Більська (Шрамко 2015, с. 488, ил.: 2; 491, ил. 2: 2). Якщо врахувати, що виготовлення одного з предметів не було завершено (рис. 3: 2), ми маємо підстави вважати, що усі три артефакти були виконані у ранньоскіфський час саме на Більському городищі. Близькість метричних характеристик та стилістичного оформлення трьох рогових наконечників знайдених на одному поселенні, дозволяє ставити питання про складення певної традиції виготовлення подібних предметів місцевими майстрами за канонами скіфського мистецтва. Хронологічна позиція, раніше знайдених у закритих комплексах Західного укріплення наконечників дозволяє припустити, що й випадково знайдений на одному із зольників цього поселення подібний артефакт також можна датувати першою половиною VI ст. до н. е.

Таким чином, нова знахідка, безумовно, важлива для подальшого вивчення ранньоскіфського мистецтва, його поширення на території східноєвропейського лісостепу. Кількість та різноманітність різновидів зооморф-

но оформлених кістяних та рогових предметів, знайдених в останні роки на території Більського городища та його округи, а також сліди кісткорізного виробництва, зафіксовані під час розкопок поселення, ще раз доводять, що саме місцеві майстри виготовляли доволі широкий асортимент високохудожніх виробів з кістки та рогу, задовольняючи потреби різних соціальних та етнічних груп населення, яке мешкало у другій половині VII — першій половині VI ст. до н. е. на схід від Дніпра.

- Артамонов, М. И. 1968. Происхождение скифского искусства. *Советская археология*, 4, с. 27-45
- Андрієнко, В. П. 1992. Комплекс начала раннескифского времени на поселении Пожарная Балка (раскоп II). *Донецкий археологический сборник*, 1. Донецк, с. 73-86.
- Андрієнко, В. П. 1999. О находках изображений рогатых птиц на поселениях Ворсклы (хронология и семантика). В: Кадеев В. И. (ред). *Проблемы истории и археологии Украины: тез. докл. науч. конф. (Харьков, 21—23 октября 1999 г.)*. Харьков, с. 22-23.
- Бандрівський, М. С. 1996. Про час появи найраніших зразків скіфського звірино-го стилию на заході України. *Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи*. Полтава, с. 345-352.
- Гречко, Д. С., Корост, І. І., Шелехань, О. В. 2019. Нові надходження матеріалів ранньоскіфського часу до фондів ІКЗ «Більськ». В: Корост І. І. (ред). *Археологічні дослідження Більського городища — 2018*. Київ, Котельва, с. 165-171 (у друці).
- Задніков, С. А. 2013. Античная керамика из землянок конца VII — первой четверти VI вв. до н. э. Западного Бельского городища. В: В. Ю. Зуев (ред.). *Боспорский феномен. Греки и варвары на Евразийском перекрестке: Материалы международной научной конференции*. Санкт-Петербург, с. 366-371.
- Задніков, С. А. 2014. Комплекс античных амфор первой половины VI в. до н. э. из ямы 11 зольника 13 Западного Бельского городища. *Tyragetia. serie nouă. Vol. VIII [XXIII]*. nr 1, Arheologie. Istorie Antică. Chişinău, p. 253-265.
- Иванчик, А. И. 2001. Киммерийцы и скифы. *Культурно-исторические и хронологические проблемы археологии восточноевропейских степей и Кавказа пред- и раннескифского времени*. Москва.
- Ильинская, В. А. 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья (курганы Посулья)*. Киев: Наукова Думка.
- Канторович, А. Р. 2007. Истоки и вариации образа бараноптицы (грифобарана) в раннескифском зверином стиле. В: Козенкова В. И., Малашев В. Ю. (ред.). *Северный Кавказ и мир кочевников в раннем железном веке*. Сборник памяти М. П. Абрамовой. Москва, (МИАР, 8), с. 235-257.
- Канторович, А. Р. 2010. Истоки и вариации образов грифона и грифоноподобных существ в раннескифском зверином стиле в VII—VI вв. до н. э. В: Колесник А. В. (ред.). *Археологический альманах*, 21 (Изобразительное искусство в археологическом наследии), Донецк, с. 189-224.
- Канторович, А. Р. 2012. Проблема хронологии образа бараноптицы (грифобарана) в раннескифском зверином стиле. В: Алексин В. А. (ред.). *Культура*

степной Евразии и их взаимодействие с другими цивилизациями. Санкт-Петербург ИИМК РАН «Периферия». Книга 2, с. 362-370.

- Канторович, А. Р. 2015. Скифский звериный стиль Восточной Европы: классификация, типология, хронология, эволюция. Диссертация докт. ист. наук. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова.
- Копейкина, Л. В. 1972. Расписная родосско-ионийская ойнохоя из кургана Темир-Гора. *Вестник древней истории*, 1, с. 147-159.
- Кореняко, А. В., Лукьяшко, С. И. 1982. Новые материалы раннескифского времени на Левобережье Нижнего Дона. *Советская археология*, 3, с. 149-164.
- Могилов, О. Д. 2008. *Спорядження коня скіфської доби у лісостепу Східної Європи*. Кам'янець-Подільський.
- Петренко, В. Г., Маслов, В. Е., Канторович, А. Р. 2000. Хронология центральной группы курганов могильника Новозаведенное-II. В: Гуляев В. И., Ольховский В. С. (ред.). *Скифы и сарматы в VII—III вв. до н. э. Палеоэкология, антропология и археология*. Москва, с. 238-248.
- Полидович, Ю. Б. 2004. Зооморфно оформленные псалии как феномен скифской эпохи. *Археологический альманах*, 15 (Псалии). Элементы упряжи и конского снаряжения в древности). Донецк, с. 143-165.
- Посегун, А. А. 2009. Раскопки кургана Дюнный в Аксайском районе Ростовской области. *Археологические записки*. 6. Ростов-на-Дону, с. 114-127.
- Погребова, М. Н., Раевский, Д. С. 1992. *Ранние скифы и древний Восток. К истории становления скифской культуры*. Москва: Наука.
- Раевский, Д. С., Кулланда, С. В., Погребова, М. Н. 2016. *Визуальный фольклор. Поэтика скифского звериного стиля*. Москва: ИВ РАН.
- Рябкова, Т. В. 2005. Образы звериного стиля в эпоху скифской архаики. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*. 37. Санкт-Петербург, с. 42-67.
- Рябкова, Т. В. 2012. Уздечные принадлежности скифского типа из Тейшебаани. *Российский археологический ежегодник*. 2. Санкт-Петербург.: Изд. Санкт-Петербургского университета, с. 360-382.
- Смирнов, Н. Ю. 2015. Зверь и птица из Темир-Горы. *Боспорские исследования*, XXXI. Санкт-Петербург, с. 50-59.
- Смирнова, Г. И., Вахтина, М. Ю., Кашуба, М. Т., Старкова, Е. Г. 2018. *Городище Немиров на реке Южный Буг. По материалам раскопок в XX веке из коллекций Государственного Эрмитажа и научного архива ИИМК РАН*. Санкт-Петербург: ГЭ ИИМК РАН, НКТ, 336 с.
- Черненко Е. В. 1981. *Скифские лучники*. Київ: Наукова думка.
- Шкурко, А. И. 1982. Фантастические существа в искусстве Лесостепной Скифии. *Труды Государственного исторического музея*. 54 (Археологические исследования на юге Восточной Европы. Часть вторая). Москва, с. 3-8.
- Шрамко, И. Б. 2015. Роговые наконечники луков с Западного Бельска. *Труды Государственного Эрмитажа*. 77 (Археология без границ. Коллекции, проблемы, исследования, гипотезы). Санкт-Петербург, с.487-511.
- Шрамко, И. Б. 2017. Новый погребальный комплекс раннескифского времени в могильнике Скоробор. *Археологія і давня історія України*, 2 (23), Київ, с. 368-380.
- Яковенко, Э. В. 1976. Древнейший памятник искусства скифов. *Советская археология*, 2, с. 236-240.
- Kerschner, M., Schlotzhauer, U. 2005. A new classification system for East Greek pottery. *East&West*, 4 (1), p.1-56.
- Leskov, A. M. 1974. Die skythische Kurgan. *Antike Welt*. Sondernummer.

Надійшла 19.10.2019

И. Б. Шрамко

Кандидат исторических наук, доцент кафедры историографии, источниковедения и археологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, директор Музея археологии ХНУ имени В. Н. Каразина, ORCID 0000-0003-1009-9262, i.b.Shramko@Karazjn.ua

РОГОВОЕ ОКОНЧАНИЕ ЛУКА С БЕЛЬСКОГО ГОРОДИЩА

В статье впервые детально описывается и анализируется роговое изделие, оформленное в скифском зверином стиле, случайно найденное на территории Бельского городища (VIII—IV вв. до н. э.) в Днепровском лесостепном Левобережье.

Предмет относится к раннескифскому времени и является еще одним примером художественного оформления деталей воинского снаряжения населения европейской Скифии. По некоторым морфологическим и стилистическим признакам, случайно найденный наконечник близок находкам из степных курганов Темир-Гора и Семеновка, однако наиболее точные аналогии ему дают материалы Западного укрепления Бельского городища. Здесь, при раскопках зольных насыпей в 1996 и 2008 гг. были найдены два артефакта, интерпретированные нами как роговые наконечники на лук. Предметы имеют сходные очертания, пропорции, моделировку, метрические данные. Оба изделия оформлены в виде объемной головы птицы с рогом. Наконечник, найденный в зольнике 28 (1996 г.), украшен изображениями свернувшихся в кольцо животных: пантеры и зайца. Фигура последнего имитирует рог, придавая наконечнику образ рогатой птицы. Изготовление рогового наконечника из зольника 13 (2008 г.) не было завершено, его детали не проработаны, однако вполне понятно переданы общие черты образа птицы с рогом. Данные предметы обнаружены в жилом (землянка) и хозяйственном (яма) комплексах.

Случайно найденный на Бельском городище роговой наконечник не имеет четкого контекста обнаружения, однако по ряду признаков, несомненно, близок двум предшествующим находкам и позволяет ставить вопрос о сложении местной традиции изготовления подобных предметов. Выразительная коллекция резной кости, сформировавшаяся за период многолетних раскопок поселения, а также зафиксированные на нем следы косторезного производства, находки орудий для работы с костным материалом позволяют с уверенностью говорить об изготовлении многих видов костяных и роговых изделий местными мастерами. Найденные на Бельском городище

роговые наконечники луков могут быть датированы первой половиной VI в. до н. э., хотя в степях Северного Причерноморья подобные предметы известны в памятниках более раннего времени — второй половины VII в. до н. э.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Лесостепная Скифия, Бельское городище, Западное укрепление, роговой наконечник на лук, скифский звериный стиль, первая половина VI в. до н. э.

Iryna B. Shramko

PhD, Associate Professor of the Department of Historiography, Source Studies and Archaeology of V.N. Karazin Kharkiv National University, Director of the Museum of Archaeology of V.N. Karazin KNU, ORCID 0000-0003-1009-9262 i.b.Shramko@Karazin.ua

THE HORN BOW COVER KIT FROM BILSK HILL-FORT

In the article a horn item, designed in Scythian animal style, accidentally found at the territory of the Bilsk hill-fort (VIII—IV c. BC) in the Dnieper forest-steppe Left Bank Ukraine, is published for the first time.

The item belongs to the early Scythian time and is an example of the military equipment decoration details of the European Scythia population. According to some morphological and stylistic features, the randomly found bow cover kit is close to finds from the steppe mounds Temir-Gora and Semenovka, however, the materials of the Western fortification of Bilsk hill-fort give it the most accurate analogies. Here, during the excavation of different Zolnik (ash mounds) in 1996 and 2008, two artifacts were found, interpreted by us as horn bow covers. Objects have similar outlines, proportions, modeling, and metric data. Both products are designed as a volumetric head of a bird with a horn. The bow cover, found in ash mound 28 (1996), is decorated with images of animals curled into a ring: panthers and hares. The figure of the latter imitates a horn, giving the bow cover an image of a horned bird. The manufacture of the horn bow cover from ash mound 13 (2008) was not completed, its details were not worked out; however, the general features of the image of a bird with a horn are quite clearly conveyed. These items were found in residential (dugout) and household (pit) complexes.

The random find of the horn bow cover kit found at Bilsk hill-fort does not have a clear detection context, however, according to a number of signs, it is undoubtedly close to the two previous finds and allows us to raise the question of the local tradition of such objects manufacturing. An expressive collection of carved bone items, formed over the period of many years of excavation of the settlement, as well as traces of bone-carving production recorded at it, finds of tools for working with bone material allow us to speak with confidence about the manufacturing of many types of bone and horn products by local craftsmen. The horn bow covers found at Bilsk settlement can be dated by the first half of VI c. BC, although in the steppes of the Northern Black Sea region such objects are known in the monuments of an earlier time — the second half of VII c. BC.

К е у в о р д с: Forest-Steppe Scythia, Bilsk hill-fort, Western fortification, horn bow cover kit, Scythian animal style, first half of VI c. BC.

References

- Artamonov, M. I. 1968. Proishozhdenie skifskogo iskusstva. *Sovetskaia arkheologiya*, 4, s. 27–45
- Andrienko, V. P. 1992. Kompleks nachala ranneskifskogo vremeni na poselenii Pozharnaya Balka (raskop II). *Donetskii arkheologicheskii sbornik*, 1. Donetsk, s. 73–86.
- Andrienko, V. P. 1999. O nakhodkakh izobrazhenii rogoatkh ptits na poseleniakh Vorsklyi i (khronologiya i semantika). V: V. I. Kadeev (red.). *Problemy istorii i arkheologii Ukrainy i: tez. dokl. nauch. konf. (Kharkov, 21–23 oktiabria 1999 g.)*. Kharkov, s. 22–23.
- Bandrivskiy, M. S. 1996. Pro chas poiavy nairanishykh zrazkiv skifskogo zvirynogo stiliu na zakhodi Ukrainy. *Bilsk horodyshche v konteksti vyvchennia pamiatok rannoho zaliznogo viku Yevropy*. Poltava, s. 345–352.
- Chernenko E. V. 1981. *Skifskii luchniki*. Kyiv: Nauk. dumka, 168 s.
- Hrechko, D. S., Korost, I. I., Shelekhan, O. V. 2019. Novi nadkhodzhenia materialiv rannoskifskogo chasu do fondiv IKZ «Bilsk». V: Korost I. I. (red). *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha — 2018*. Kyiv, Kotelva, s. 165–171 (u druzsi).
- Iakovenko E. V. 1976. Drevneishyi pamiatnik iskusstva skifov. *Sovetskaia arkheologiya*. № 2, s. 236–240.
- Ilinskaia V. A. 1968. *Skify Dneprovskogo Lesostepnogo Levoberezhia (kurgany Posulia)*. Kiiev: Nauk. dumka. 203 s.
- Ivanchik A. I. 2001. *Kimmeriitsy i skify. Kulturno-istoricheskie i khronologicheskie problemy arkheologii vostochnoevropskikh stepei i Kavkaza pred- i ranneskifskogo vremeni*. M. 324 s.
- Kantorovich A. R. 2007. Istoki i variatsyi obraza baranoptitsy (grifobarana) v ranneskifskom zverinom stile. *Severnii Kavkaz i mir kochevnikov v rannem zheleznom veke. Sbornik pamiaty M. P. Abramovoi / red. V. I. Kozenkova V. Iu. Malashev. M. (MIAR № 8)*, s. 235–257.
- Kantorovich A. R. 2010. Istoki i variatsyi obrazov grifona i grifonopodobnykh suschestv v ranneskifskom zverinom stile v VII–VI vv. do n.e. *Izobrazitelnoie iskusstvo v arkheologicheskoi nasledii. Arkheologicheskii almanakh*. № 21/ gl. red. Kolesnik A.V., Donetsk, s. 189–224.
- Kantorovich A. R. 2012. Problema hronologii obraza baranoptitsy (grifobarana) v ranneskifskom zverinom stile. *Kultura stepnoy Evrazii i vzaimodeystvie s drugimi civilizatsiyami / red. V. A. Alekshin i dr. SPb.: IIMK RAN «Periferiya»*. Kn. 2, s. 362–370.
- Kantorovich A. R. 2015. *Skifskii zverinyi stil Vostochnoi Evropy: klassifikatsiya, tipologiya, khronologiya, evoliutsiya*. Dissertatsiya dokt. ist. nauk. Moskovskii gosudarstvennyi universitet imeni M. V. Lomonosova.
- Kerschner M. Schlotzhauer U. 2005. A new classification system for East Greek pottery. *East & West*, 4 (1), p. 1–56.

- Kopeikina L. V. 1972. Raspisnaia rodossko-ioniiskaia oinokhoia i kurgana Temir-Gora. *Vestnik drevnei istorii*, № 1, s. 147-159.
- Koreniako A. V., Lukiashko S. I. 1982. Novyie materialy ranneskifskogo vremeni na Levoberezhie Nizhnego Dona. *Sovetskaia arkheologiya*, № 3, s. 149-164.
- Leskov A. M. 1974. Die skythische Kurgan. *Antike Welt*, Sondernummer.
- Mohylov O. D. *Sportadzhennia konia skifskoi doby u lisostepu Skhidnoi Yevropy*. Kamianets-Podilskiy, 2008. 439 s.
- Petrenko V. G., Maslov V. E., Kantorovich A. R. Khronologiya tsentralnoi gruppy kurganov mogilnika Novozavedennoe - II. *Skify i sarmaty v VII-III vv. do n.e. Paleoekologiya, antropologiya i arkheologiya* / red. V.I. Guliaiev, V.S. Olhovskiy. Moskva, 2000. S. 238-248.
- Pogrebova M. N., Raevskiy D. S. 1992. Rannie skify i drevniy Vostok. K istorii stanovleniya skifskoy kulturyi. Moskva: Nauka.
- Posegun A. A. Raskopki kurgana Diunnyi v Aksakai skomraione Rostovskoi oblasti. *Arkheologicheskie zapiski*. Vyp. 6. Rostov-na-Donu, 2009. s. 114-127.
- Raievskii D. S., Kullanda S. V., Pogrebova M. N. 2016. *Vizualnyi folklor. Poetika skifskogo zverinogo stilia*. Moskva: Institut vostokovedeniia RAN.
- Riabkova T. V. 2005. Obrazy zverinogo stilia v epokhu skifskoi arkhaiki. *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha* № 37. Sankt-Peterburg, s. 42-67.
- Riabkova T. V. 2012. Uzdechnyie prinadlezhnosti skifskogo tipa i Teishebaini. *Rossiiskii arkheologicheskii ezhegodnik* / red. L. Vishniatskogo. – SPb.: Izd. Sankt-Peterburgskogo universiteta, № 2, s. 360-382.
- Shkurko A. I. 1982. Fantasticheskie sushchestva v iskusstve Lesostepnoi Skifii. *Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeia*. 54 (Arkheologicheskie issledovaniia na iuge Vostochnoi Evropy. Chast vtoraiia) /Otv. red. D.L. Talis. Moskva, s. 3-8
- Shramko I. B. Rogovyye nakonechniki lukov s Zapadnogo Belska. 2015. *Arkheologiya bez granic. Kollektzii, problemy, issledovaniia, gipotezy*. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*. LXXVII. Sankt-Peterburg, s. 487-511
- Shramko I. B. 2015. Rogovyye nakonechniki lukov s Zapadnogo Belska. *Arkheologiya bez granits. Kollektzii, problemy, issledovaniia, gipotezy*. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*. LXXVII. Sankt-Peterburg. s. 487-511
- Shramko I. B. 2017. Novyi pogrebalnyi kompleks ranneskifskogo vremeni v mogilnike Skorobor. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, vyp. 2(23), Kyiv, s. 368–380
- Smirnov N. Iu. 2015. Zver i ptica iz Temir - Gory. *Bosporskie issledovaniia*, XXXI. Sankt-Peterburg, s. 50-59.
- Smirnova G. I., Vakhtina M. Yu., Kashuba M. T., Starkova E. G. 2018. *Gorodishche Nemirov na reke Iuzhnyii Bug. Po materialam raskopok v XX veke iz kolleksyi Gosudarstvennogo Ermitazha i nauchnogo arkhiva IIMKRAN*. Sankt-Peterburg: GEIIMKRAN, NKT, 336 s.
- Zadnikov S. A. 2013. Antichnaia keramika iz zemliank kontsa VII - pervoi chetverti VI vv. do n.e. Zapadnogo Belskogo gorodishcha. V: V. Iu. Zuev (red.). *Bosporskii fenomen. Greki i varvary na Evraziiskom perekrestke: Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsyi*. SPb, s. 366-371.
- Zadnikov S. A. 2014. Kompleks antichnykh amfor pervoi poloviny VI v. do n.e. iz iamy 11 zolnika 13 Zapadnogo Belskogo gorodishcha. *Tyragetia*, serie nouă. VIII [XXIII]. nr 1, Arheologie. Istorie Antică. Chişinău, p. 253-265.